

## БІБЛІОГРАФІЯ

## ЧЕРНІВЦІ МІЖВОЄННОГО ЛИХОЛІТТЯ

**Heymann, Florence. Le Crépuscule des lieux. Identités juives de Czernowitz. – Paris, Stock, 2003. – 443 p.**

Якби зібрати всю літературу, яка за останні 25-30 років з'явилася про Чернівці та Буковину, то можна було б укласти цілий том лише самої бібліографії. До того ж, і далі з'являються все нові публікації. 2003 року майже одночасно вийшли дві книги французькою мовою ("Занепад місць. Єврейські ідентичності в Чернівцях", французького антрополога Фльоранс Ейман, яка оселилася в Ізраїлі, та "Румунія і Шоа. Знищення та виживання євреїв і циган при режимі Антонеску (1940-1944)", румунського історика Раду Іоаніда, що проживає у США).

У даній рецензії ми зупинимося на публікації Ф. Ейман. Публікація складається із чотирьох розділів, епілогу, бібліографії (яка нараховує близько 650 назв), глосарію, фотографій міжвоєнних Чернівців. Оперуючи багатим архівним матеріалом, автор докладно зупиняється на етнолінгвістичних тенденціях цього краю впродовж століть (із 1774 р.), приділяє велику увагу релігійним проблемам, зокрема, хасидизму. Цікавий факт із власного життя Ф. Ейман, який висвітлює предмет вибору даного дослідження; після закінчення філологічних студій вона мала намір вивчати творчість Л.-Ф.Селіна, про що повідомила своєму "хрещеному батькові" А.-М.Шперберу. Реакція останнього була різка, негайна і остаточна: "Я вам забороняю працювати над цією темою. Це зрада пам'яті" [с. 10], натякаючи на відомі антисемітські погляди Селіна. Через декілька місяців вибір її наукових інтересів випав на дослідження власне Чернівців та їх єврейських громад, що із прихильністю було сприйнято А.-М. Шпербером. Таким чином, Ф. Ейман перейшла від Селіна до Целана, як вона сама про це сказала [с. 10]. Велику цінність, особливо для істориків, мають її глибокі дослідження політичної ситуації в Румунії в 1920-1940 рр., за словами Ф. Ейман, періоду "безперервного затемнення сонця", що характеризувався значним погіршенням становища національних меншин, передусім єврейської та української, насильною румунізацією. Ніяких позитивних змін на краще не відбулось і після вступу в Північну Буковину Червоної Армії.

Пов'язана родинними узами з Чернівцями, вона присвятила близько 25 років життя науковим пошукам в архівах різних країн світу, а також збирала численні спогади живих свідків тих бурхливих подій, що відбувалися в Чернівцях, на Буковині в період між двома війнами за час румунської окупації. Дослідниця запрошує нас до карколомної подорожі, що немовби поєднується із пошуками своєї власної ідентичності, до так званої Середньої Європи "Mitteleuropa", яка, на жаль, за словами Ейман, сьогодні зникла. Старі Чернівці перетворилися на історичний феномен; покинуте місто духів. Бо це ж дух міста утворив у численних місцевостях існуючого нині світу свої колонії, колонії споминів. До речі, в багатьох містах світу є чимало реалій, пов'язаних у тій чи іншій мірі з Чернівцями. Зокрема, мені пощастило віднайти у Парижі вулицю Чернівців (rue Chernovitz) у XVI окрузі, найдорожчому, найфешенебельнішому в західній частині міста.

Дослідниця, передусім, виділяє напруту чернівецької зустрічі культур, напруту, яка при всій трагічності і витворила велику культуру всіх народів, які заселяли цей міфічний край, зокрема і єврейського. Великий розділ присвячено непростій долі двох найвидатніших письменників, народжених у Чернівцях, Розі Ауслендер та Паулю Целану, що втілювали міжвоєнне покоління буковинських літераторів, яке Альфред-Маргуль Шпербер назвав "непомітним хором", "Der unsichtbare Chor"[с. 147]. Обставини склалися так, що обоє були змушені покинути рідні місця, однак Чернівці залишилися назавжди в їхніх серцях. Зокрема, Р. Ауслендер у вірші "Чернівці перед Другою світовою війною" писала:

Мирне місто на пагорбах  
Оторочене буковими лісами...  
Чотири мови  
Уживаються вкупі  
Голублять повітря  
Як щасливо дихало  
Місто поки не впали бомби  
(Пер. П. Рихло).

До цього міста думками постійно линув П. Целан, про що він, зокрема, писав А.-М. Шперберу: "Я себе запитую, чи не краще було б для моєї праці залишитися в долині річки Буг на моїй рідній землі" [с. 170]. Так, Чернівці були ніби містком між Сходом і Заходом, який Р. Ауслендер і П. Целан оголосили самим еством чернівецьких поетів.

Велику увагу дослідниця приділяє іншим знаковим особистостям єврейської культури, які жили і творили у Чернівцях. Серед них: письменники Е. Штейнбарг, І. Мангер, І. Бург; театральний діяч, актор, режисер А. Гольдфаден - творець першого у світі єврейського театру; тенор зі світовим іменем І. Шмідт, який знявся у багатьох фільмах і голос якого звучав у знаменитому "Темплі" - синагозі, про що свідчить відкрита в ньому меморіальна дошка. До речі, 4 березня цього року в ньому було відзначено 100-річчя від дня його народження. Показово, що німці й до сьогодні вважають І. Шмідта своїм найбільшим тенором XX століття.

Чернівці перебували, за влучним висловом В. Скуратівського, саме "посередині" Європейської Ойкумени", дивовижно і загадково поєднуючи всі його етноси, всі злами і напрями її часу. Чернівці - то наче екран середньоевропейської долі, котра тут "посередині світу" ніби аж трагічно резонувала всіма, часом і страшними, домінантами її історії. Власне, такий висновок робить і Ф. Єйман, зазначаючи при цьому, що даний регіон відзначався багатством, етнічною різноманітністю населення, яке жило, попри все, тривалий час у злагоді та мирі при політичній, економічній та мовній рівновазі, пам'ятаючи, без сумніву, відомий вислів Карла-Еміля Францоа (на якого вона часто посилається): "Однак найчудовішим у цьому краю є і залишатиметься національний і конфесійний мир". Причому, зберігаючи власну неповторність, буковинці були не менш відкритими до толерантного взаємозбагачення, взаємопроникнення культур. Звичайно, були і певні тертя, протиріччя, навіть всередині єврейської громади, на яких зупиняється Ф. Єйман. Так, ортодоксальні євреї, які розмовляли мовою їдиш, прихильно ставлячись при цьому до ївриту, протидіяли асиміляторам - великим поціновувачам німецької мови, або ж сіоністи, які чинили спротив тим, хто відчував ностальгію за Австро-Угорською імперією. Проте, незважаючи на це, громадам вдавалося мирно співіснувати.

Ще один дуже важливий аспект рецензованої книги стосується мовного питання. Специфіка Чернівців, де 1908 року відбувся перший всесвітній конгрес із питань мови їдиш, полягає в надзвичайній ідентифікації єврейського населення (яке складало майже половину усього передвоєнного населення міста) з німецькою мовою та культурою, що йому заміняли все те, чого позбавила доля: батьківщину, майбутнє й сучасне. Австро-Угорська імперія, починаючи з кінця XVIII ст., поступово надала євреям громадянську рівність, внаслідок чого вони перетворилися на її найпоплідніших

захисників і прихильників. Мабуть, через це Чернівці називали "Маленьким Віднем", "Klein Wien". Тим жакливішим було їх розчарування після приходу до влади III Рейху: мова свободи перетворювалася на мову майбутніх катів. Ф. Ейман подає жакливий перелік цих тиранів. Почергово румуни, радянська влада, німці депортували та винищували сотні тисяч чоловіків, жінок, стариків, дітей, які населяли цей регіон, про що вже неодноразово розповідалось. Книга Ф. Ейман нагадує про це ще раз, щоб людство не забувало, наскільки воно пронизане насильством. Обов'язок пам'яті полягає не лише в пошануванні Чернівців як міста жертв, він є також необхідною умовою для пильності, яка не має права бути приспаною.

Картина була б, звичайно, повнішою, якби дослідниця використала більше українських джерел, яких з'явилося дуже багато, особливо останнім часом, що дозволило б їй об'єктивніше зрозуміти взаємини між різними етнічними групами, зокрема українцями та євреями (хоча подаються окремі факти солідарності та допомоги євреям з боку українців під час німецької окупації [с. 316] ). Іноді відчувається дещо тенденційне, упереджене ставлення Ф. Ейман щодо ролі українців у процесах, що відбувалися на Буковині в міжвоєнний період.

Уперше відвідавши Україну в липні 2000 року, вона з особливим трепетом відкривала для себе цю "потоплену Атлантиду", місце, про які чула від своїх батьків, знайомих. Зокрема, цікаве, хоча й трохи категоричне її зауваження, щодо сучасного стану Чернівців, їх міфічно-ностальгійної привабливості, в яких вона не впізнала колишнього духу міста, що, на наш погляд, цілком закономірно, адже змінилося декілька поколінь.

*Тарас ІВАСЮТІН*